

УДК 75.046*37.01

Лаппо В.В.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології Коломийського інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АГІОГРАФІЇ У СИСТЕМІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена проблемі інтегрування української агіографічної спадщини в систему сучасного виховання. Спираючись на науковий доробок видатних вітчизняних педагогів, автор пропонує активізувати вивчення житій українських святих у контексті навчального курсу “Християнська етика”.

Ключові слова: агіографія, житія святих, формування особистості, моральні цінності, процес виховання, форми, методи, засоби виховання.

Лаппо В.В. Активизация украинской агиографии в системе духовно-нравственного становления ученической молодежи

Статья посвящена проблеме интегрирования украинского агиографического наследия в систему современного воспитания. Ссылаясь на научные труды знаменитых отечественных педагогов, автор предлагает активизировать изучение житий украинских святых в контексте учебного курса “Христианская этика”.

Ключевые слова: агиография, жития святых, формирование личности, моральные ценности, процесс воспитания, формы, методы, средства воспитания.

Lappo V.V. Activation of Ukrainian Hagiography in the Spiritual and Moral Education System of Students Youth

The article is devoted to the use of Ukrainian in the hagiography of modern education. The author reckons that it is written about the famous Ukrainian teachers. Therefore, the author proposes to study the life of Ukrainian saints on the lessons of “Christian ethics”.

Keywords: hagiography, Lives of the Saints, the formation of personality, moral values, process of education, form, methods, means of education.

На загальному тлі соціально-економічних негараздів, що супроводжують державотворчий процес сучасної України, очевидним є значне падіння моральності у всіх сферах суспільного життя. Щоб подолати означену негативну тенденцію, слід обрати універсальні моральні орієнтири, закласти в основі подальшого суспільно-історичного поступу українського суспільства віковічні духовні цінності, моральні принципи та ідеали. Одним із таких моральних орієнтирів є ідеал святості, відображений у Святому Письмі та агіографічних джерелах. Агіографія – особливий різновид літературних творів, у яких описано життя та діяльність людей, визнаних святими.

Жанру житійної літератури властиве прагнення позбавити героя всіх індивідуальних рис характеру, вивільнити його образ від усього тимчасового, часткового та випадкового, надати йому узагальненого втілення добра та святості. Таке абстрагування використовується для сукупного аналізу всього різноманіття дійсності. Власне через це можемо твердити, що "житія" святих наслідують літургійні, а не історичні зразки. Адже в них вимальовується не портрет, а образ – ікона.

Вже за часів Київської Русі українська земля прославилася своїми святими подвижниками та мучениками за Христа. Їхні християнські чесноти й подвижництво були відображені у численних агіографічних творах. Слід зауважити, що вітчизняна житійна література не лише утверджувала моральний ідеал, а й намагалася осмислити внутрішній, духовний світ людини, передусім досліджуючи шлях досягнення й наслідування цього ідеалу. Тут увага зосереджується на внутрішньому світі людини, на боротьбі різних поривань у душі зображуваного героя. Цей факт дозволяє зробити важливий висновок – у вітчизняній духовності через образ святого утверджуються почуття сумління, ідеал духовної любові, милосердя, співчуття, готовності до самопожертви задля щастя ближнього [1, с. 12].

Означена квінтесенція вітчизняної житійної літератури дає підстави твердити про її непересічний виховний потенціал. Адже висока моральність кожної людини розкривається насамперед у самовідданому служінні на благо інших. Тому методика морального виховання має сприяти активному духовному життю, постійному вияву розуму, почуттів і волі в діяльності. В свою чергу, духовність має виявлятися в суспільно корисному служінні.

Загальновідомо, що в духовний світ школяра найперше проникають думки та ідеї, які називають величними. Суть їх полягає в тому, що вони відкривають перед вихованцями незнані можливості та окреслюють перспективу необмеженої активної діяльності [2, с. 4]. Саме “Життя святих” є чи не найкращими зразками духовної та громадянської величі, адже в цих творах зосереджуються всі моральні цінності та чесноти. Тому духовне багатство та високу моральність житій українських святих необхідно донести до душі учня, враховуючи його вікові та інтелектуальні особливості.

Основною формою морального виховання в школі є урок. Саме на уроках історії, літератури, народознавства та християнської етики практично втілюються принципи систематичності, послідовності та доступності при формуванні моральної зрілості та духовної досконалості учнівської молоді. Використання житійної літератури на уроках вищезгаданих предметів дає вчителю можливість значно емоційно поживити, врідноманітнити навчальний матеріал; за допомогою вмілого застосування яскравих прикладів, почерпнутих із житій українських святих, домогтися збудження не лише інтелекту, а й духовної енергії учнів. На жаль, сьогодні не існує загальнодержавної програми з предмету “Основи християнської етики”, яка мала б бути розроблена й затверджена Міністерством освіти й науки, молоді та спорту України. На даний час учителі використовують у навчальному процесі лише регіональні методичні посібники з цієї дисципліни.

Аналіз методичного посібника для 1-11 класів, за яким працюють педагоги Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей, виявив, що з 320 запропонованих тем лише одна присвячена українським святим (7 клас, тема № 25 “Віночок українських святих”) [4]. Означений стан речей надає нам нагоду виступити з пропозиціями щодо включення в загальнодержавну програму з “Основа християнської етики” вивчення житій українських святих у значно більшому обсязі. Необхідно, щоб житійна література проходила червоною ниткою крізь усі теми курсу – з 1 по 11 клас.

Важливо, що використання житійної літератури на уроках в 1-3 класах повинно бути спрямоване на виховання морально-етичних почуттів, емоцій та рис характеру. Для цього на уроках слід широко застосовувати українську житійну літературу, адаптовану до сприйняття дітьми молодшого шкільного віку. Використовуючи такі методи як оповідь, опис, пояснення, роз'яснення, бесіди, вчи-

тель у доступній, образній та емоційній формі ознайомлює дітей із тими епізодами з житій українських святих, які можуть дати для свідомості дитини яскраві враження про духовну досконалість та подвижницьку діяльність святих. Необхідно знайомити учнів із фрагментами житій про роки дитинства та юності майбутніх святих. На уроках учитель повинен звернути увагу молодших школярів на моральні чесноти людини (скромність, чемність, працелюбність, старанність, чуйність, розкаяння та прощення).

Пожвавити увагу дітей допоможуть: демонстрація різноманітного ілюстративного матеріалу у вигляді ікон із зображенням українських святих, картин за сюжетами житійної літератури, репродукції гравюр і фресок. Для цього вчитель може використовувати фотоальбоми, набори слайдів, діафільми та інші наочні засоби.

Значно урізноманітнити методи використання української житійної літератури можна на уроках із "Основ християнської етики" в 5-9 класах. Це зумовлено тим, що поряд із емоційно-образним сприйняттям у дітей середнього шкільного віку формується абстрактне мислення. Тому вчитель повинен спрямовувати пізнавальну діяльність учнів на формування морально-етичних понять та знань, спонукати до висловлювання власних думок та суджень на теми добра та зла, любові й ненависті, праведності та гріховності.

Важливе значення для морального виховання дітей середнього шкільного віку має поступовий перехід учителя від репродуктивних до продуктивних форм та методів. Тому на перший план тут виходять форми та методи, які сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках. Найефективнішим для 5-9 класів є метод евристичної та катехитичної бесіди. Основною метою бесіди, присвяченої житіям українських святих, є донесення моральних понять, знань та цінностей до свідомості та серця вихованців. Для цього добираються факти, події, ситуації, які дивують і вражають величчю, красою моральної доблесті, пробуджують почуття нестерпимості до життєвої скверни.

Наступним важливим моментом є використання міжпредметних зв'язків. Адже за допомогою використання навчального матеріалу з історії, літератури, народознавства вчитель шляхом актуалізації знань учнів про історичні події, літературні образи, традиції та звичаї домагається кращого засвоєння учнями морально-релігійного змісту та сенсу житій українських святих. Особливої ваги набуває організація самостійної роботи учнів із фрагмен-

тами житій українських святих, написання переказів та творів на житійну тематику тощо.

Залучення житій українських святих у процес морального виховання на уроці буде значно впливати на формування в учнів власної морально-релігійної орієнтації. Відтак наявність певної орієнтації та позиції є шляхом перетворення засвоєних знань у глибокі переконання. Розуміння суті моральних цінностей є фундаментом морально-етичних переконань. Можна впевнено стверджувати, що саме в образі святого концентруються всі найсуттєвіші риси моралі та моральності.

На якісно новому методичному рівні необхідно проводити уроки з "Основ християнської етики" з учнями 10-11 класів, позаяк у старшому шкільному віці відбувається завершення становлення особистості, остаточно формуються світоглядна позиція та моральні принципи. В цьому віці учні здатні формулювати етичні категорії, мислити не на особистісному, а на суспільному рівні. Шляхом використання фактологічного матеріалу з української житійної літератури вчитель домагається глибшого усвідомлення старшокласниками змісту ряду етичних категорій, таких як любов, справедливість, милосердя, терпимість, щастя, людська гідність, благочестя, подвижництво тощо.

На уроках із "Основ християнської етики" в старших класах учитель повинен усвідомити, що духовне життя учнів осягається світлом благородної мрії про подвиг. Цю мрію необхідно не тільки схвалювати та зміцнювати, а й треба наполегливо готувати молодь до звершення подвигу. Для цього слід використовувати житійну літературу, що сконцентрувала в собі розмаїття духовного та громадянського подвижництва. Життя святих найкраще демонструють, що подвиг – це не випадковість у житті людини, а закономірний результат її духовного розвитку. Учні повинні усвідомити, що подвиг – реальне втілення ідеалу.

Видається доцільним включити в курс "Основи християнської етики" окрему тему, присвячену вивченню житій українських святих. У процесі вивчення житій, присвячених святому періоду Київської Русі, потрібно звернути увагу учнів на те, що подвиг облагороджує людину. Прикладом духовного подвигу є життя аскетів Антонія та Феодосія Печерських, Памви Затворника, Іова Почаївського та інших. Їх вивчення дозволить краще зрозуміти суть духовного подвигу, побачити його благоворні наслідки, усвідомити

важливість самовиховання та сприятиме формуванню духовного світу молодій людині.

Впродовж усього курсу з "Основ християнської етики" в 1-11 класах учитель повинен прагнути, щоб моральна ідея, розкрита учням у яскравих хвилюючих образах святих, пробуджувала глибокі морально-релігійні почуття. Адже почуття – це духовна енергія того, що визначається як життя переконань, які виявляються у морально обумовлених вчинках.

Важливою ланкою в системі морально-релігійного виховання є позаурочна та позакласна робота в школі. Саме в позаурочний час педагоги отримують нагоду використати потенціал житій українських святих у виховному процесі. Морально-релігійне виховання тут повинно бути органічним продовженням навчально-виховного процесу. Форми та методи морально-релігійного виховання в позаурочний час повинні враховувати вікові особливості та духовні можливості учнів різних вікових груп. Так, у групах продовженого дня в 1-3 класах доцільним є проведення спільних читань та обговорення оповідань із житій, які справляють на свідомість дітей сильні враження. Цінним досвідом для образного мислення дітей є творча праця над створенням малюнків на житійну тематику.

Складно переоцінити значення виховних заходів, присвячених українським святим та їх подвижницькій діяльності. Вихователь повинен зацікавити учнів долею святих, заохотити та організувати їх до проведення класних годин, святкових ранків, спільного відвідування урочистих богослужінь у дні пам'яті українських святих тощо. Прикладом виховного заходу може стати святковий ранок, присвячений життю та діянням великих українських святих Бориса і Гліба, день пам'яті яких відзначається 15 травня.

Значний моральний вплив на учнів неодмінно справлять виховні заходи під назвою "Хто я є для мого молодшого братика чи сестрички", "Подарунок другові", "Мій небесний покровитель" тощо.

Не менше значення для морального розвитку учнів має позаурочна та позакласна робота у середніх класах, коли значно ускладнюється й урізноманітнюється методика морально-релігійного виховання. Тож доречним буде застосування таких форм і методів:

- організація дискусій на житійну тематику;
- підготовка та проведення тематичних вечорів, присвячених ушануванню святих українського народу;

- підготовка радіопередач для шкільної радіомережі;
- організація паломницьких походів по місцях життя та діяльності великих українських подвижників;
- проведення добродійних акцій із нагоди дня пам'яті певного святого.

Стратегічною метою всіх вищезгаданих заходів є виховання в учнів прагнення проводити добродійну та подвижницьку діяльність. Наводячи приклад із життєвими святих, необхідно домогтися того, щоб учні отримували моральне задоволення від здійснення добрих справ, мали постійне бажання творити добро та бути потрібними людям.

Особливої майстерності від педагогів вимагає організація позаурочної та позакласної роботи з учнями старшого шкільного віку, коли учні стають не лише особистостями, а й діяльними громадянами. Так, якщо в молодшому шкільному віці за допомогою застосування прикладу з життєвими українських святих учні вчаться розрізняти добро та зло, а в середньому шкільному віці на основі життєвої літератури вони отримують розуміння моральних цінностей та життєві орієнтири, то у старшому шкільному віці учні визначають власну моральну позицію. В цей період свого життя школярі усвідомлюють те, чим є для кожного громадянський обов'язок. Вони усвідомлюють, що означає любов до ближнього, чому слід поважати права та свободу кожної людини тощо.

Висновки з дослідження й перспективи подальших пошуків у даному напрямку. Отже, у позаурочній та позакласній роботі з учнями 10-11 класів доцільним є застосування таких форм, як:

- спільний перегляд відеофільмів про життя святих;
- організація науково-практичних конференцій на життєву тематику;
- написання статей та нарисів, що висвітлюють життя українських святих та їх моральне значення для українського народу;
- активна участь у діяльності благодійних громадських організацій.

Означені форми виховної роботи забезпечують зв'язок між школою та громадськістю. Це дає змогу говорити про те, що школа є активним і важливим соціальним інститутом, який впливає на підвищення морального рівня українського народу.

Список використаної літератури та джерел:

1. Горський В.С. Святі Київської Русі. / В.С. Горський. – К.: Абрис, 1994. – 176 с.
2. Сухомлинский В.А. Хрестоматия по этике. / В.А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1990. – 246 с.
3. Святе Письмо Старого та Нового Завіту: Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2007. – 1352 с.
4. Християнська етика: Методичний посібник. 1-11 класи. – Видання 2-е, доопр. – Львів: Свічадо, 2008. – 158 с.